

Loli ka Uila i Hawai'i nei; Loli pū ka Nohona

na Kaipo Tam

Hūi e nā kānaka maoli mai Hawai'i-nui-a-Keawe a Kaua'i-o-Manokalanipō! E nānā kākou i ko kākou one hānau a me ke kai. Lepo ka 'āina? Lepo ke kai? Lepo nō paha kēia mau wahi i nā 'ano 'ōpala like 'ole i ho'olei wale 'ia. E nānā i kā kākou hana ma ka 'āina – nāna e ho'ololi ana i ke ola o ke kai. Inā hewa 'o uka, 'ino ana 'o kai. E mālama 'āina i mea e mālama kai ai. E nānā kākou i ka 'ōlelo no 'eau: *Ke lepo ke kumu wai, e hua'i ana ka lepo i kai.*

I kēia kau 2009 o ka 'Aha 'Ōlelo, ua haku 'ia a'ela kekahi bila e nā Lunamaka'āinana Nishimoto lāua 'o Takai no ke kūkulu 'ia 'ana o kekahi kahua ho'olako uila nukelea, 'o ia ho'i, ka *House Bill No.1*. Nui ka pilikia e kupu mai i ke kūkulu 'ana i kēia 'ano kahua ho'olako uila. He au nele kēia no ka Moku'āina 'o Hawai'i nei, a he mea pipi'i nō ka ho'okumu 'ana i kēia uila hou o ka 'āina. I mea e kūkulu 'ia ai ia hale, pono e loa'a kekahi wahi nui, akā, 'a'ohe 'āina neoneo i Hawai'i nei! A, 'oi ai ho'ololi ua kahua nei i ka *uranium* a loa'a ka uila, inā kūkulu 'ia nō ho'i, e kākomo 'ia mai ana ka *uranium* a kāpuka 'ia ka 'ōpala *uranium*. He pono anei kēia no Hawai'i?

I Hawai'i nei, ho'ohana 'ia ka wahie i 'eli 'ia mai ka honua mai, a pilikia auane'i kākou i ia 'ano wahie

(ho'omau 'ia: 'ao'ao 3)

pepa 'oe, a pēlā aku. 'O ka hapanui o ka po'e Hawai'i, huaka'i aku lākou i kēlā me kēia makahiki i kahi kaulana i nā hō'ailona lamalama a me nā hōkele hīhīmanu, 'o ia ho'i, 'o Las Vegas.

I laila, koho kekahi i kāna pā'ani laki a mana'olana i ka lanakila. Pā'ani nō kēia po'e pili waiwai i kēlā me kēia mīkini kulikuli, milimili nō i nā pepa pā'ani (mai Texas mai paha, a i 'ole ka mea nona kekahi kanaka hiwa, 'o Jack kona inoa), lūlū aku nō ho'i i ka una ma ke pākaukau iā ia e ho'opuni 'ia e ka po'e 'uwā, a ho'omaha iki no ka 'ai 'ana i ka mea 'ai emi, a laila, ho'i hou i ka pā'ani a hana hou. Loa'a a nalo ke kālā iā lākou, 'a'ole pilikia. Ua lou wale lākou i ka mana'o o ka lilo 'ana i kanaka waiwai, e like pū me ka make'ai o ka pāpio i ka 'oama.

No ka puni nō paha o ka po'e Hawai'i i ka pili waiwai, ke kūkākūkā nei nā mea kau kānāwai i ka 'āpono 'ana i ka pili waiwai ma Hawai'i nei. Ho'olauna 'ia akula 'ewalu pila kāko'o pili waiwai e nā mea kau kānāwai.

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 2)

E KA MILIMILI KĀLĀ

na Ipolani Jaimés

Aloha pumehana mai kākou e ka po'e e hānai i ka mīkini kulikuli i ke kenikeni a me ka po'e e milimili pepa pā'ani. Aloha. I ka wā kahiko, pā'ani pinepine akula nā kānaka Hawai'i i nā pā'ani like 'ole a pili waiwai akula lākou i kā lākou mau mea waiwai. Wahi a ka mo'olelo o 'Umi-a-Līloa (he ali'i maoli 'o ia), hō'a'ano maila 'o Paiea (he ali'i nō ho'i) iā 'Umi i ka ho'okūkū he'enalu ma kahakai o Laupahoehoe. Maka'ala akula nō 'o 'Umi lāua 'o Paiea i ko lāua mau loea he'enalu a ho'opili maila 'o Paiea he 'ehā wa'a kaulua. 'Ae akula 'o 'Umi. Akamai maoli nō lāua a 'elua i ka he'enalu, akā na'e, 'oi aku ka he'enalu 'ana o 'Umi ma mua o Paiea a eo maila 'o Paiea iā 'Umi. Lilo nō nā wa'a kaulua i ka lanakila.

I kēia mau lā, 'oko'a paha ka pā'ani. 'A'ole kākou e paulēle i ko kākou loea, akā e paulēle i ka laki (inā loa'a), a aloha nō kahi po'e pakalaki. Puni nō ho'i ka po'e Hawai'i i ka pili waiwai i nā pā'ani like 'ole: 'o nā pā'ani kinipōpō pekupeku 'oe, 'o nā 'ano mokomoko like 'ole 'oe, 'o nā hakakā holoholona like 'ole 'oe, 'o nā pā'ani

No ka Pili Waiwai ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao 1

Ma o kekahi o nā pila, e ho'okomo 'ia nā mīkini kulikuli a me nā mīkini pā'ani pepa i nā hōkele i Waikīkī.

Wahi a Tim Sakahara (mai KGMB9 mai), koho pāloka akula ka hapanui o nā kānaka o Hawai'i no ka 'āpono i kēia papahana, me ka mana'o e kōkua mai ana nō paha i ka no'eau h o ' o k e l e waiwai. Ma kahi o ke āhua wale 'ana o kā lākou mau kālā i kahi 'ē (Las Vegas), e kākō'o mai ana ke kālā i ko kākou 'āina maoli.

Wahi a Jerry Agrusa (he polopeka nō ma ke Kula Nui 'o Hawai'i Pacific University, ka mea e noi'i ana i ka pilina o ka malihini like 'ole me ka no'eau ho'okele waiwai), he mana'o maika'i kēia. I kākō'o 'ia kona paipai 'ana, wehewehe maila 'o ia i ka mana'o o nā malihini Kepanī. Inā 'āpono 'ia ka pili waiwai e nā mea kau kānāwai, e hele mai ana nō ka po'e Kepanī i 'ane'i no ka pili waiwai, a 'o ia nō ka mea e ho'oponopono mai ana i ka no'eau ho'okele waiwai i pilikia mai nei.

Wahi a ke kāpena māka'i 'o Louis Kealoha, ke kū'ē aku nei ka hui māka'i i kēia papahana, no ka mea, e ulu a'e ana nō paha ke kalaima o Hawai'i. I ka makahiki 2004, make akula 'elua kānaka ma ke kahua kolepa 'o Pali, ma hope o ka pilikia i kupu ma ka pili waiwai malū. He pilikia nō ia i kēia manawa a 'a'ole nō ho'i i 'āpono 'ia e nā mea kau kānāwai.

'O kou wahi mea kākau, he hō'ole nō i ka pili waiwai ma Hawai'i nei, no ka mea, e ho'ololi 'ia 'ana ka mana'o o Hawai'i ma o ka 'āpono 'ana i ka pili waiwai. E loli ana nō 'o Hawai'i a 'ane like me 'Amelika. E ulu a'e ana nō paha ka nui o nā 'aihue, nā kānaka 'ilihune me ka hale 'ole, a me nā malihini nō ho'i, no ka mea, e ho'ā'o ana nā kānaka like 'ole (ke kanaka waiwai, 'ilihune, a malihini) i ka pili waiwai me ka mana'o e ho'onui kālā. Akā na'e, 'a'ole nō paha e waiwai ana nā kānaka a pau. Aloha nō. E lilo ana nō paha kekahi mau kānaka waiwai i

po'e 'ilihune, e lilo ana nō paha kekahi mau kānaka 'ilihune i po'e waiwai, a i 'ole e like a like ana nō paha ke kūlana. 'A'ole maopopo iā kākou ka hopena o ka pili waiwai i kēia mau lā.

Nui nā kānaka o Hawai'i e huaka'i aku i Las Vegas e ho'onanea wale i ka le'ale'a no ka manawa pōkole, a he maika'i kēlā. Akā na'e, e 'ike 'ia nō ko kākou one hānau no ke aloha a e ka 'ikena lua 'ole. Inā e 'āpono 'ia ka pila pili waiwai, e loli mau ana nō 'o Hawai'i. I ka wā ma mua, he mea nui ka 'āina, ka 'ohana, ke ali'i, a me ke akua, a pēlā aku. Akā, i kēia au, 'o ke kālā ka mea waiwai loa. Mai pōina i ka 'āina waiwai o kākou; e aloha nō kākou i nā mea nui maoli o Hawai'i. He mau mukupuni 'u'uku wale nō kēia, ko kākou 'āina hānau, a e mālama pono nō kākou i ke kuleana e pono ai ko kākou 'āina makamae. He 'uha'uha wale ke kākō'o pili waiwai.

Pehea ka lāhui i kēia wā wī?

na Pu'uloa Teves

Aloha e nā pua mae 'ole i ka lei 'a'ala o Hawai'i i māhiehie ai nā moku! Eia ka māhele 'alua no ka no'eau ho'okele waiwai. Pehea kākou a pau loa i kēia manawa? He nīnau nui kēia. I kēlā māhele aku nei i wehewehe 'ia ai ke kumu maoli o ka iho 'ana o ka no'eau ho'okele waiwai. 'O ka mea nui o ia mo'olelo, 'a'ole e hā'awi kālā ana nā kānaka 'ai'ē i ka lehulehu. Ua kū nō ka loa'a 'ana o ke kālā hou mai ke kuwala o nā 'ai'ē. 'A'ole e uku 'ia ana nā 'oihana mai ia mea, no laila, 'a'ole e loa'a nā limahana hou i nā 'oihana.

Ua kū ke kūkulu 'ana i nā hale 'oihana hou i Hawai'i nei. 'A'ole e kako'o 'ia nā 'oihana i ke kālā, no laila, 'a'ole e hai ana nā 'oihana i nā kānaka hou. No ia mea, 'a'ole e pi'i ana ka helu o ka po'e e hana ana i 'ane'i. Pi'i nō ka helu hana 'ole i Hawai'i nei mai ka 2.2 pākēneka i ka hopena o ka makahiki 2006 a i ka 5.5 pākēneka i ka hopena o ka makahiki 2008. He mea 'oia'i'o nō ho'i, 'a'ole e hana nei he 20,000 kānaka o Hawai'i nei. 'O ka helu hana 'ole ma'a mau o ka po'e a pau o 'Amelika, he 5 wale nō pākēneka! 'O ka helu hana 'ole i kēia wā, he 7.5 pākēneka a ke pi'i a'ela ka helu! 'O ka po'e i uku 'ia aku nei he \$80,000 a 'oi a'e, ke ho'okūkū nei lākou me nā 'ōpio no ka hana e uku ai he \$20,000 a emi mai. He minamina nō ia.

He pilikia nunui kēia no ka lehulehu, no ke kini, no ke ao holo'oko'a nō! Ke lo'ohia nei ka no'eau ho'okele waiwai o nā lahui 'ē a'e i ia hana kolohe ma ke ao nei. Ma Kina, ua ho'oku'u 'ia nā kānaka hana hele ('o ia ho'i nā *migrant workers*). 'A'ole makemake nā kānaka 'ai'ē e hā'awi kālā i ka lehulehu o lāpana i kēia manawa a i 'ole nō ho'i e ho'omau ai i ia hana i laila. Ke pa'a maila nā puka o nā 'oihana nui o ke ao ma muli o kēia pilikia!

Kāhāhā wale kēia i ka hana 'ana ma Kina. Mana'o mau nō nā kānaka no'eau ho'okele waiwai e pili ana i ia 'āina. I ko lākou mau mana'o, ikaika nō 'o Kina. A hiki iā ia ke pipī i kēia pilikia no ka manawa lō'ihī, akā, he pilikia nunui a he pilikia

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 4)

No ka Uila Nukelea ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao 1

kekahi. Lawe 'ia mai ka wahie e nā moku mai nā 'āina 'ē a'e mai. Ma muli o ka pau koke 'ana o ka wahie, manukā ka pi'i 'ana o ke kumu kū'ai o ia mea. A ma muli o ka nui hewahewa o nā ka'a, nā mea uila, nā hale hana, nā mokulele, a pēlā aku, pi'i nō ho'i ke kumu kū'ai o ke kakalina. E akahele kākou i ko kākou kauko'o 'ana i ka wahie i 'eli 'ia mai ka honua mai. Hui pū ka ho'ohana 'ia 'ana o ka wahie i ke karabona i ka honua nei a puni, a loa'a mai ka *greenhouse effect*. Pilikia koke ka honua i kēia mau hana no ka mea pi'i ka wela o ka honua.

'Ōlelo nā mea 'imi na'auao, ma'ema'e nō ka uila nukelea, no laila, 'a'ole e pilikia ana ka honua e like me ka pilikia i loa'a i ke puhi kalepona. 'A'ohe kalepona i ku'u 'ia e like me ko nā ka'a a pēlā wale aku. A e mālama 'ia ana ke kālā

o ka Moku'āina ma o ke kākomo 'ana i ka *uranium*, ka mea nona kēia 'ano uila. 'Ōi aku ka pipi'i o ke kākomo 'ana i ka wahie ma mua o ke kākomo 'ana i ka *uranium*, a 'o ia ka mea a ka *House Bill No. 1* e kākō'o nei. Wahi a ia pila, ma'a 'o Hawai'i i ka uila nukelea ma nā moku ma Pu'uloa. Eia kekahi, ma ke kahua ho'olako uila e loa'a mai ai nā 'oihana hou no ka po'e. 'Ōi aku nō ka uila e loa'a ana ma o ka *uranium*, a ho'olako 'ia nō i ka lehulehu o Hawai'i nei.

Akā, inā kūkulu 'ia kēia 'ano kahua, e 'imi ana ka 'Aha 'Ōlelo a i 'ole kekahi hui 'ē a'e i kahi nui e noho ai ke kahua ho'olako uila nukelea. Akā na'e, 'a'ohe wahi o Hawai'i e kūkulu ai i ia kahua! Nui ke kālā e pono ai no ke kūkulu 'ana a li'ili'i na'e ke kālā o ka Moku'āina. 'Ōiai nui ia kahua, 'ōlelo 'ē 'ia loa'a ka uila keu, akā, inā hiki ke kākō'o i ka lehulehu a nui, ma 'ane'i mai ana nā malihini he nui hewahewa mai nā 'āina 'ē mai. Piha

nō ka pae 'āina 'o Hawai'i! No ka nui malihini, pa'akikī mau ka ho'okumu aupuni a me ka ho'oulu lāhui o Hawai'i!

E ku'i lua ho'i ka pilihua, no ka mea he uila nō ho'i kēia e ma'i ai ko kākou mau kino, inā 'a'ole mālama 'ia ka *uranium* me ke kūpono. No laila, ke noho 'oe i kahi kokoke i ke kahua ho'olako uila nukelea, e pilikia ana ke olakino. He mea pō'ino nō ho'i ka *uranium* no ke kai. Pehea ka pilikia inā loa'a ka ulia ma ka moana i ke kākomo a i 'ole ke kāpuka 'ana? E haumia ana nō ke kai i ka *uranium*. Ke lepo ke kumu wai, e hua'i ana ka lepo i kai.

Ma *Pearl Harbor Naval Shipyard IMF*, kahi e ho'ohana 'ia ai ka uila nukelea, nui nā lula maluhia. I ka ho'ohana 'ana i ka *uranium*, komo pono nā limahana i ka lole mānoanoa i mea e pale ai i ka *radiation*. 'O ka *radiation* ke 'ano o ka hana e loa'a ai ka uila mai ka *uranium* mai. Akamai loa ke kanaka i ka ho'ohana 'ana i ka

uranium. E pā 'ili 'ole ka *uranium* o hō'ino i ke olakino o ke kanaka e ho'ohana ana i ia mea. Inā koho kākou e kauka'i aku i ka uila nukelea, penei ana nā lima hana a pau o ia kahua ho'olako uila, 'eā?

Ma Aotearoa, ua haku akula ke aupuni i kāmāwai no ka ho'ohana 'ole 'ana i ka uila nukelea. Ma lalo o ka *New Zealand Nuclear Free Zone, Disarmament, and Arms Control Act 1987*, 'a'ole 'ae 'ia nā moku, nā mokulele, a me

nā ka'a e ho'ohana i ka uila nukelea e ho'okokoke i ia 'āina, a kapu ke kūkulu 'ia 'ana o kēlā me kēia mau mea nukelea e like me ke kahua ho'olako uila nukelea a me nā mea kaua nukelea. Kapu ka papa lani, ka 'āina, a me ka moana no nā mea e ho'ohana i ka uila nukelea. Mana'o ke aupuni he 'ino nō ia. He mea nui nō ko kākou 'ike 'ana i kēia pāpā 'ana no ka mea 'a'ole 'ae 'ia nā moku uila nukelea e kā'alo i ko lākou 'āina ma muli o kēia kāmāwai. 'O Aotearoa, 'o ia ka lāhui ho'okahi i ka honua holo'oko'a e pāpā ana i ka uila nukelea ma ko lākou 'āina. 'Ōiai he 'ohana lākou ala no kākou, e hana like paha kākou.

A he mau koho ko kākou! E 'āpono 'ia paha nā bila i mea e ho'ohana ai i ka uila holomau e la'a ka i loa'a i ka nalu a me ka i loa'a i ka makani. No kēlā me kēia nīnau, nui lehulehu ka mana'o e ho'opa'apa'a ai kāmaka, no laila, 'a'ole e piha ana ka na'au o kēlā me kēia kāmaka i ka hau'oli. E 'aelike na'e kākou. Ma Maui, ho'ohana 'ia ka wili makani e loa'a ai ka uila, akā, ho'ohalahala ka po'e no ka 'ikena i uka. He 'oia'i'o nō, akā pehea kākou e holomua ai? Aia a hana pū ka po'e Hawai'i maoli a me ka po'e 'imi na'auao, holomua kākou me ke kūpono.

E hiki mai ana ka wā e holomua ai a lilo kākou i mau paionia no ka uila hou! Nui ke akamai o ko kākou mau kūpuna. Akamai lākou i ka 'apo 'ana i ka mana o ka nalu a me ka makani no ko lākou ho'okele 'ana i Polenesia holo'oko'a. E hō'ike kākou i ka honua i ko kākou na'auao kahiko a me ka na'auao hou. E lilo paha ia i kōkua no ka ho'okumu aupuni hou a me ka ho'oulu lāhui hou!

No ka ho'okele waiwai ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao 2

hikia ka iho 'ana o ka no'eau ho'okele waiwai no laila, hala nā mana'o mua o lākou. A waiho 'ia no kākou ka huikau he nui no ia pilikia. Ua laha nō ka pilikia like ma 'ō a ma 'ane'i.

'O ka mea 'āpiki o kēia pilikia, he mea ma'a mau ia, a hiki ke ho'omau 'ia iho. Ma ke kula nui o ka no'eau ho'okele waiwai mākou e a'o mai ai i ka hana e wehe ai i kēia 'ano pilikia. He 'elua nō ala e hele ai. 'O ka mea mua, e pa'a ko kākou no'eau ho'okele waiwai i mea e 'alo ai i ka hā'awi 'ana aku i nā lāhui 'ē a'e. Akā na'e, he hewa loa kēlā 'ano, ma muli o ka 'au'a. 'O ka mea 'alua e ho'oponopono ai, e hā'awi 'ia ke kālā he nui i ka lehulehu i mea e ho'omaka ai i ka uku 'ana a me ka hai 'ana i nā kānaka. I ko'u mana'o, 'o ka maka'u ke ke'a nui o kēia, inā 'a'ohē mana'o ikaika o ka lehulehu i ka no'eau ho'okele waiwai, 'a'ole hiki ke ho'oponopono 'ia.

No laila, 'ekolu mana'o o kou mea kākau. 'Akahi, ke pi'i nei ka helu o ka po'e hana 'ole i kēia manawa 'ānō! 'A'ole e hana ana ke kini, a mai piholo lākou i kēia manawa no ka nele i ka hana. 'Alua, ke ho'omau a ne'e nei kēia pilikia i ke ao holo'oko'a, i Kina a me Iāpana, a pēlā wale aku. 'Akolu, inā 'o ke alaka'i 'o 'Amelika no ka no'eau ho'okele waiwai, a 'ōma'ima'i kēia aupuni, pilikia kākou i ka hā'awi 'ana aku i ke kālā, akā, 'o ia ka ha'ina no kēia 'ano ma'i. A 'o ia ana kahi māhele 'ē a'e no kēia nūpepa. "He aha kā nā ha'ina!?"

No ka po'e kalaiwa

na Nanase Uehara

Mōhala i ka wai ka maka o ka pua. 'Auhea 'oukou e ka nui kanaka e kalaiwa i kēlā me kēia lā ma Honolulu nei! E maliu pono paha 'oukou i kēia nūhou i ho'opuka 'ia i ka mahina nei mai ka *Hōkū Buletina* mai.

Hāpai 'ia maila kekahi pila i 'aelike 'ia e ka 'Aha Kūkā ma O'ahu nei a 'o ia ka pila e ho'okapu i ka wala'au 'ana, ke kikokiko 'ana, a me ka heluhelu 'ana ma ke kelepona pa'a lima i ke kalaiwa 'ana, i kalaiwa pono kākou. Aia a 'ae 'ia kēia palapala e ka Meia Mufi Hannemann, e ho'omaka 'ia ana ua kāmāwai nei ma Honolulu nei. Maika'i nō ia 'eā? E kākō'o kākou i ua kāmāwai nei!

Nui ka po'e e wala'au ana ma ke kelepona pa'a lima i ko lākou kalaiwa 'ana, a 'o 'oe nō paha kekahi. Inā e kū a'e ua kāmāwai nei, pāpā 'ia kākou 'a'ole e ho'ohana i ke kelepona i ka wā e kalaiwa ana, a he ho'oluhi maoli nō paha ia iā kākou. Akā na'e, pō'ino maoli nō ho'i ke kikokiko a me ka heluhelu 'ana i ka leka uila ma ke kelepona, a me ka wala'au 'ana, inā

hana 'ia i ko kākou kalaiwa 'ana. No ka mea, 'a'ole kākou e nānā pono i ka po'e e hele ma kēlā 'ao'ao ke alanui, 'a'ole kākou 'ike i nā kukui alanui a me nā hō'ailona alanui, 'a'ole kākou 'ike pono i nā ka'a 'ē a'e ma ke alanui. 'O ia kekahi kumu no ke kalaiwa hemahema.

Ke mana'o nei nō paha 'oukou hiki iā 'oukou ke kalaiwa me ka pono me ka ho'ohana pū 'ana i ke kelepona pa'a lima. Akā, ma Kēkēmapa i ka makahiki 2002, hō'ike maila 'o HCRC (Harvard Center for Risk Analysis) i kekahi noi'i e pili ana i nā kumu o nā ulia ka'a i loa'a ma muli o ka wala'au 'ana

ma ke kelepona. Wahi a lākou, ma 'Amelika lā, make he 2600 k ā n a k a , h o ' o p ō ' i n o kūo'o 'ia he 330,000 kākou, hō'ino 'ia he 220,000 kākou, a ho'ōupē 'ia aku he 150,000 kākou i ke ka'a 'ē a'e i kēlā me

kēia makahiki. Pehea lā? Nui loa nā ulia ka'a i loa'a ma muli o ko kākou ho'ohana 'ana i ke kelepona i ko kākou kalaiwa 'ana!

Ho'omaka 'ē akula ka ho'okapu 'ana ma kekahi moku'aina o 'Amelika e la'a 'o Nū Ioka, Kaleponi, a pēlā aku. Ai nō ho'i he mau moku'aina 'ē a'e e ho'omākaukau nei i ua kāmāwai nei. Ma Iāpana nō ho'i, loa'a ke kāmāwai like i ka makahiki 2004 ma muli o nā ulia ka'a i loa'a. Ho'omana'o maoli nō au nui nā kākou i kū'ē i ua kāmāwai nei i ia manawa, a 'o wau kekahi, ma muli o ko mākou makemake nui e wala'au ma ke kelepona i ko mākou kalaiwa 'ana. Akā na'e, maopopo 'i'o nō ia'u, i hewa ko'u kalaiwa 'ana i ko'u wala'au 'ana a me ka nānā 'ana aku i ka pākū o ke kelepona. Ho'ēmi 'ia mai nei nō ko'u nānā pono 'ana i nā kukui alanui a me nā kākou e hele wāwae ana ma ke alanui. Nui nō ho'i nā kākou a'u i 'ike aku ai e kalaiwa hemahema ana me ke kelepona i ko lākou mau lima. Kainō hiki ia'u ke kalaiwa me ka maika'i, eia kā i hewa nō ko'u kalaiwa 'ana i ke kelepona.

Ma hope o ke kau 'ana i ua kāmāwai nei i ka Iāpana holo'oko'a i ka makahiki 2004, wahi a ka Statistics a ka hui māka'i o Iāpana lā, ua emi nō ho'i ka nui o nā ulia ka'a he 60 pākēneka. 'O ia ho'i, ho'ohewa maoli nō ko mākou ho'ohana 'ana i ke kelepona i ko mākou kalaiwa 'ana!

Wahi a ka nūpepa *Hōkū Buletina*, 'ano kū'ē ka hui māka'i o Honolulu i kēia pila no ka mea, pa'akikī

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 5)

'Ai ke kōlea a ho'i i Kahiki

na *Kanoë Ka'ōpūiki*

I ka makahiki 'elua kaukani me 'ehiku, ua ho'olale 'ia kekahi ho'olālā no ke kūkulu 'ana i wili makani ma ka 'āina 'o Lāna'i e ka hui 'o Castle & Cooke. No Castle & Cooke (C&C) ma kahi o kanaiwa kumamāwalu pākēneka o ka 'āina o Lāna'i. No laila, ke ho'oholo nā kōlea o C&C i kekahi mea, ho'ololi ia mea i ke ola o nā kupa a pau o Lāna'i.

I kēia mau lā, 'ano 'āpikipiki ka pilina o C&C a me nā kānaka o Lāna'i. I ke kūkulu 'ana i ka Hōkele 'o M ā n e l e B a y, makemake ka hui e ālai i ke ala e hiki ai i kahakai i 'ole e luana ai ko Lāna'i kupa i laila. No nā malihini wale nō ia kahakai. 'A'ole i 'ae 'ia kona makemake, akā na'e ua ho'ā 'ia ke ahi o ka paio ma waena o nā kānaka a me ka hui. 'Ānō iho nō, ua

ho'okahua 'ia mai ka hui 'o Lanaians for Sustainable Growth no ke kia'i 'ana a me ke kū'ē 'ana i ka pono hana o ka malihini i ka 'āina aloha.

Ma hope o kēlā hanana, ua ho'opilikia hou 'ia nā kānaka e C&C. I ka makahiki 1990, ua ho'onui akula 'o C&C i ko ka hōkele kahua pā'ani kolepa. He 'āina malo'o 'o Mānele, kahi o ke kahua pā'ani, no laila, huikau nō nā kānaka ke 'ike lākou i ka mau'u uluwehi e ulu ana ma ke kahua pā'ani kolepa. Ua 'imi aku ā loa'a mai ke kumu o ka mau'u uluwehi a kāhāhā nō ho'i nā kānaka i ke 'ino – ua ho'olilo ka hōkele i ka lako wai inu no nā kānaka i uluwehi ka mau'u. A ua pohā nō ka lae o nā kānaka! Pehea e hana 'āpiki ai ka hui pēlā a laila noi i nā kupa i ko lākou kāko'o?

No laila, i keia manawa, 'a'ole hilina'i maoli nā kānaka iā C&C. A i nā kānaka i lohe ai e pili ana i ke kūkulu 'ana i ka wili makani nui loa, he kānalua kā lākou. Wahi a ka hui, e ho'olako ana ka wili makani i ikehu pono. Ho'ololi ka wili makani i ka pāhili i ikehu uila. E pā mau mai ana ka makani no laila he ikehu loa'a mau nō ia. Akā, 'oi ai he ikehu maika'i kēia, mau nō ka pilikia.

'O kekahi pilikia ka ho'opō'ino 'ia 'ana o kekahi mau lāhui emi ma ka mokupuni, 'o ia ho'i ka 'alae kea, ka 'akē'akē, ke kūkulu'ae'o, a me ka 'ōpe'ape'a. Ke mahu'i 'ia nei, e mau'a'e paha ke au uila i ko nā manu noho pūnana 'ana. A ke lele ia mau manu a pae lākou i ka uea uila, pau nō paha lākou i ka make.

'O ka lua o nā pilikia ke ālai 'ia 'ana o nā 'āina hahai holoholona a me nā kai lawai'a. A pili nō ia mau hana i nā kupa o Lāna'i. Pipi'i ka mea 'ai ma Lāna'i no ka mea ho'ouna 'ia nā mea a pau i ka 'āina ma kekahi moku. No laila, kauka'i ka hapanui o nā kānaka i ka hahai holoholona 'ana a me ka lawai'a 'ana no ka mea'ai. Aia nō ho'i kekahi mau kai lawai'a kahiko e kia'i 'ia e ka po'e kama'āina i laila. Inā ālai 'ia ka wai mai uka mai, e ho'opau 'ia ana ka māno wai e ola ai ka 'āina. Inā ālai 'ia ia mau wahi, e ho'opau 'ia ana ka māno wai e ola ai kānaka. E nalowale ana ka 'ike o kākou i nā 'āina kahiko.

Eia ke kolu o ka pilikia: E kūkulu 'ia ana ka wili makani ma 'umikumamālua kaukani 'eka ma ka mokupuni 'o Lāna'i, akā 'a'ole no ia 'āina ka uila. Ma hea e ho'ouna 'ia ai ka uila? Wahi a C&C, no O'ahu ka uila. I kēia manawa, ke uku nei nā kupa o Lāna'i i ke kumu kū'ai pipi'i loa no ka uila. Inā e kūkulu 'ia ana ka wili makani ma ka mokupuni o Lāna'i, no nā

kānaka o Lāna'i ka uila, 'eā? No laila, he aha ke kumu a C&C e ho'olako ai i ka uila i O'ahu? 'O'i aku paha ke kālā e loa'a.

Auē! Aia a kēkē na hulu o ka umauma, ho'i ke kōlea i Kahiki e hānau ai. Tsā! 'O ia nō ka 'ōlelo a nā kūpuna, 'eā? No laila, e kēnā wahi kōlea, ke 'ai nei 'oe i ka waiwai o ka 'āina a 'ane'ane e mā'ona ka 'ōpū; āhea ana 'oe e ho'i aku ai?

No ke kelepona ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao 4

nō ka ho'okō 'ana i ua kapu nei no ka po'e a pau e kalaiwa ma Honolulu nei. Na nā maka'i e maka kilo aku i ka nui kānaka e kalaiwa a hiki 'ole nō paha ke kō ia hana. A nui nō ho'i ko'u mau hoa e kū'ē nei i ia pila no ko lākou makemake e ho'ohana i ke kelepona i ko lākou kalaiwa 'ana. Akā na'e, pono nō kākou e kalaiwa me ka pono no ka palekana o kākou a pau, 'a'ole anei? E mālama nō kākou i ko kākou ola, a e mālama kekahi i kekahi. Mōhala i ka wai ka maka o ka pua. No laila, e kāko'o kākou i ua kōnāwai nei.

Kū ka 'Oli'oli nā Moku

na Kā'iuokalani Damas

Hūi! 'Auhea 'oukou e nā mea hula? E kū mai 'oukou, e waiho i kou hilahila, a e 'a'a mai i ka hula. E ne'e mai, e 'oni mai, e hula mai kākou! Aloha pumehana!

Ua mālama 'ia kekahi 'aha hula i ka lā 31 o Ianuali ma Kamakakūokalani, ma ke kula nei o Mānoa. Ua pōmaika'i maoli nā mea i hele, 'oi'ai, 'o ka lā nō ia e ho'ohanohano ai i kahi mō'i o Hawai'i, iā Lunalilo. Na Kimo Alama Keaulana i alaka'i mai i nā mea hula.

Ho'omaka 'ia ka 'aha hula me kāna wehewehe 'ana no ke koho 'ana iā Lunalilo. No laila, i maopopo ai kēlā wā i nā kānaka a pau ma ka 'aha hula, huli akula 'o 'Anakala Kimo i nā palapala nūpepa kahiko 'ōlelo haole i pa'i 'ia i ka manawa a Lunalilo i lilo ai i mō'i, 'o ia ho'i ka nūpepa 'o *The Friend* a me ka nūpepa 'o *The Pacific Commercial Advertiser*. Ma ia mau nūpepa i loa'a iki ai kekahi mea no ka mō'i Lunalilo. 'O ka mea wale nō na'e i 'ike mai ai nona, he poema wale nō, a ua ho'opuka 'ia mai i ka nūpepa 'o *The Friend*. Eia na'e, ua nui nō nā mea i nā nūpepa 'ōlelo Hawai'i. Ma muli o ka nele o nā mea i pa'i 'ia i nā nūpepa 'ōlelo Haole, 'ike 'ia, 'o ka Hawai'i ho'i ka i koho aku iā Lunalilo, a he ha'aheo nō. Kapa 'ia 'o Lunalilo ma kekahi inoa kapakapa, 'o "the people's king," 'oi'ai, 'o ia ka mō'i mua loa i koho balota 'ia ma Hawai'i nei. Ua piha hau'oli ka na'au o nā Hawai'i, mai Hawai'i a Kaua'i, a ua kū no nā moku i ka 'oli'oli. A, he mea ma'amau nō ka hopena o ia hau'oli, 'o ka haku 'ana i mele i ola mau ai ka hau'oli o ka Hawai'i; no laila i haku 'ia ai 'o "Kū ka 'Oli'oli nā Moku."

Ua a'o 'ia ua mele lā ma ke 'ano he hula pūniu iā 'Anakala Kimo e Hattie Au, he kupa nō ia no Kahana, O'ahu. 'O Mrs. Au ke keiki hanauna a me ka hoa noho o kekahi Kumu Hula kaulana loa, 'o Sam Pua Ha'aheo. Inā, he kama'āina 'ole iā Pua Ha'aheo a i 'ole iā Hattie Au, eia paha kekahi mea e kama'āina ai. 'O Pua Ha'aheo ke kumu hula a Kau'i Zuttermeister. He inoa kaulana nō ia i nā mea hula o ke au nei, a mau nō kā kona 'ohana a'o 'ana i ka hula maiā Pua Ha'aheo mai.

'O kēia hula pūniu, 'o "Kū ka 'Oli'oli nā Moku," na Pua Ha'aheo i haku. 'O ka mea na'e i pū'iwa mai ai kēia, 'o ka wehewehe 'ana mai a 'Anakala Kimo, "'o kēia wale nō ka hula pūniu i hula 'ia i ka wā a Pua Ha'aheo mā. Na Pua Ha'aheo i ho'okumu i ia mea he hula pūniu, a 'o kēia mele wale nō kāna i hula ai ma ke 'ano he hula pūniu." 'O Kamaka Kūkona ka'u kumu hula ma mua, a he pulapula nō 'o ia na Mā'iki Aiu Lake. Nāna i wehewehe mai ia'u i ka hula pūniu a 'Anakē Mā'iki, 'o "Eia Hawai'i, He Moku, He Kanaka." A 'ike 'ia nō kekahi hula pūniu ma ka Mele Monaka, na Hālau Hula 'Olana i hula mai. Ua laha ho'i ia mau hō'ike hula i ke ao. Pehea lā, ua haku wale ia mau kumu e like me ko lākou makemake? Pēlā paha? 'A'ole paha?

Eia na'e, 'o ka mea nui a 'Anakala Kimo i kālele mai ai, 'a'ole pili ka hula pūniu a me ka hula pahu, akā he 'oko'a nō. 'O ka hula

pūniu, he 'ano hula 'ōlapa nō ia, a he hula noho ho'i. I kēia mau lā, nui nā hālau e hula nei i ka hula pūniu. Ke hula nei lākou, ke kani nei nō ka leo o ka pahu hula. Wehewehe maila 'o 'Anakala Kimo, 'a'ole pēlā ka hana a nā loea hula o mua, a he 'ike i like ai ka mana'o o kekahi mau kumu hula 'ē a'e. 'Ano like ka hula pūniu me nā hula noho 'ē a'e. He kāka'ikahi ka lohe 'ana i ka ipu e kani ana i ka manawa a ka 'ōlapa e hula ana i ka hula noho; 'o ka hula kalā'au 'oe, ka hula 'ili'ili 'oe, ka hula 'ulī'ulī 'oe, ka hula kuolo 'oe, a pēlā wale aku. I ka manawa e hula ai i ka hula pūniu, 'o ke kani a ka pūniu a me ka leo o ka mea hula wale nō ka i lohe 'ia.

'O kekahi mea, 'a'ole like ke kani 'ana, ke pa'i 'ana i ka pūniu i ka hula pūniu, me ke kani 'ana, ke pa'i 'ana i ka pūniu i ka hula pahu, he 'oko'a nō. No ka hula pahu, kama'āina nō nā mea hula i kekahi kani, 'ū tē tē tē 'ū tē 'ū. Akā, no ka hula pūniu, ua 'oko'a. Ua like ke kani o nā pila hula i nā hula noho a pau, a penei nō: "'ū, 'ū, tē tē tē." Pēlā ke kani 'ana o ka pūniu, ke kalā'au, ka 'ulī'ulī, a pēlā aku. He 'ano kaila nō ia na Pua Ha'aheo.

'O ke mele 'o "Kū ka 'Oli'oli mā Moku," he mele ia e ho'olaule'a ai i ka lilo 'ana o Lunalilo i mō'i no Hawai'i. Ua hau'oli nō nā kānaka, a he ho'ohanohano nō ia nona. Wehewehe 'ia nō ke koho 'ana o ka lāhui iā ia, penei: "Ke ali'i i mana'o nui 'ia / E nā lehulehu a pau." I kēia mau lā, ke 'ike aku i ka hula noho, nui nō ka holuholu 'ana o ke kino. He 'oko'a kā Pua Ha'aheo. 'O ka holu kino 'ana, he li'ili'iwale nō. 'A'ole ia he 'ano hula ki'i, akā, he mālīe ho'i ka holu kino 'ana o ia hula pūniu. Wahi a 'Anakala Kimo, "e hana e like me ko ke kino makemake, mai ho'oholu i ke kino. He holu ma'amau ko ke kino, e mālīe a e hana 'ia ana nō." He hula maika'i nō ia e ho'ohanohano ai i ka mō'i Lunalilo. He mō'i maika'i nō 'o ia. Akā na'e, he minamina ho'i ka pōkole o kona noho ali'i 'ana, he 'umikumamākolou wale nō mahina. Auwē!

Eia kā, ke 'auamo nei nō nā Hawai'i i ka ho'oilina o nā kūpuna, o nā ali'i i ho'omākaukau mua i ka lāhui. 'O ka mō'i Lunalilo, he mō'i i aloha 'ia e ka

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 9)

He Wahi Ka'ao no Ka'imiloa

*Ka 'Ōpio Makamae i ka 'Iu o Lahaina
na Jon Yasuda*

E nā hoa heluhelu ka'ao, ke aloha nō. Me 'oukou ho'i kēia wahi 'ōlelo ho'ākāka, 'a'ole paha 'oukou nele i ka 'i'ini e walea ai i ka heluhelu no ka hiwahiwa o ka lāhui. 'O ka'u nō ia e noi aku ai iā 'oukou, ke launa ko 'oukou maka me ka 'inika o kēia pepa, e heluhelu pono iho, i hahai i ke alahahele e hiki aku ai i ka puna wai aniani.

E ho'omaka ana me kēia mau mana'o, i kama'āina iki 'oukou iā Ka'imiloa, ka 'ōpio nona kēia ka'ao. He mo'olelo ka'ao i hekau 'ia i ka wā o Kauikeaouli, ma Lahaina, i Maui, no ke ahonui o Ka'imiloa, he 'ōpio i hele ā kaulana a puni ka paemoku nei. He wahi ho'omana'o kēia no kāna mau hana i lilo ai 'o ia i lama kuhikuhi no nā haumāna uhaiāholo o ka na'auao, a me nā 'a'ali'i e pale maila i ka 'ena makani, a me nā pua o ka 'āina e mohala maila mai ka lae 'o Kumukahi ā hiki loa aku i Lehua. Eia ua wahi ka'ao lā.

He 'ōpio, noho maila ma ka lā wela o Lahaina. E hana mau ana 'o ia ma kāna māla i nā lā a pau, e waele ana i ka nāhelehele, e kīpulu ana i nā mea kanu, e kanu ana i ke kalo, a e ho'okahe ana i ka wai. I kēlā lā kēia lā, e ala mau ana 'o ia ma mua o ke kau 'ana o ka 'ehu kakahiaka ma luna o ke kuahiwi e kū ala ma uka o kona hale, ma mua ho'i o ka manawa e uhi 'ia ai ka 'āina i ke kēhau anu, a komo 'o Ka'imiloa i loko o ka pule, me ka ho'opoina 'ole e ho'omaika'i i ka mea Nāna e ho'olako mai ana i kona 'ohana i nā mea a pau e pono ai ke ola. 'Oiai, ua lilo kekahi o ko Lahaina i mau palaualelo, ho'omau akula 'o Ka'imiloa ma ke alahahele o ka hana 'o'ole'a, 'a'ole i hō'ā'ā. Pēlā 'o ia i hana ai i kēlā lā kēia lā no kekahi mau makahiki.

I kekahi lā, nānā akula 'o ia i ke kahawai kokoke i kona hale, a ma kona nānā 'ana, he emi. I kekahi lā a'e, nānā hou akula kēia i ua kahawai lā, he emi loa. Kau koke ka mana'o i kona 'ohana, no ka mea, 'a'ohe ola i ka nele i ka wai, a laila, no'ono'o ihola, he hō'ailona paha ia na ke Akua e hō'ike mai ana i ka pōpilikia e loa'a i ka palaualelo.

'Ōlelo maila kona makuahine, "'Auhea 'oe e ku'u keiki, he wī weliweli maoli kēia a ke pōniuniu nei nā maka o nā keiki i ka inaina o ka 'ōpū. Ho'okahi wale nō 'ai e koe nei, he ho'i kuahiwi.'" Pane akula 'o Ka'imiloa, "Ho'omanawanui i ka pōloli, a na ke Akua paha e hō'ike mai i ko kākou mua." Oī kali ā hiki i ka lā i nakanaka ai ka lepo i loko o kāna mau māla, a laila, huli akula 'o ia nei ma kekahi 'ao'ao a 'ike akula he mau i'a e moe 'oni 'ole nei i ke kahua o ke kahawai.

E like me ka hana mau a ka po'e nele i ka wai, ho'omaka koke akula 'o Ka'imiloa e pi'i i uka, i ke kuahiwi ma uka a'e o kona hale, me ka mana'o e loa'a kahi wai, akā, i kona pi'i 'ana i uka, i kahi e uluwehiwehi mau ai, he māihi ola ko ka lau nahele, me he lā'i pala ala ke nānā aku. 'Imi akula 'o ia me ka nānā pū 'ana o kona maka i 'ō i 'ane'i, 'a'ohe loa'a iki o ka wai. Hiki akula i ke kahawai ma uka, a nānā kona maka i lalo, i kahi a ka wai e kahe mau ai, he waiho malo'o. 'O kekahi mea 'ano 'ē, 'a'ohe ona lohe i ke kani ma'a mau o nā manu, a no'ono'o ihola kēia, ua pau paha kēia mau kuahiwi i ka ha'alele 'ia e nā manu ma muli o ka loa'a 'ole o ka wai.

Kokoke 'o Ka'imiloa i ka hā'awi pio, a pa'ē mai ka leo o kahi manu, me he lā e kāhea mai ana iā ia e maliu aku. 'O ka hahai akula nō ia o Ka'imiloa i kēia leo manu āna i lohe aku nei e kani honehōne mai ana, a hiki aku i kekahi kumu lā'au. Nānā akula kona maka, a ma laila 'o ia i 'ike aku ai he manu hulu ma'ema'e e lelele ana i luna.

Ho'omaka koke akula ua manu lā e holo, me ka hahai pū 'ana o Ka'imiloa ā hiki aku lāua i kekahi kū'ono ma kekahi 'ao'ao o ka pali. He kū'ono nalo ia i hiki 'ole ke 'ike 'ia e ka lehulehu, he wahi na'e i kama'āina i kēia manu, a nāna nō i hō'ike aku iā Ka'imiloa. Komo akula lāua i loko o kēia kū'ono, 'a'ole hiki ke 'ike 'ia ho'okahi mea.

Ma muli o ka na'auao o kēia manu, pōmaika'i maoli nō lāua. Mākaukau nō ho'i ua manu lā i ka ho'ā kukui, a he mea ia i hiki ai iā lāua ke 'ike. 'O ka ho'ā 'ia maila nō ia o ke kukui, a 'ike akula 'o Ka'imiloa i kahi mea i 'olu ai kona mana'o. He wai ia, e kulu mau ana. Inu ihola 'o ia ā kena ka pu'u, a kau kona mahalo i ke Akua i ka ho'olako 'ana mai i kāna pono i huli hele aku ai. 'A'ole li'uli'u, ho'i akula 'o ia i kahuale

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 8)

No Ka'imiloa
ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao 7

e ho'olaha i kēia lono maika'i, i 'ike ka po'e a pau i kēia lako aia i uka.

'Ā!, he 'oia'i'o nō i maopopo loa i ka po'e a pau, aia nō i ka po'e 'i'ini, e loa'a ana kēlā wai iā ia. Ho'omaka akula ka po'e palaualelo e lawelawe hana, a he mea ia e pau ai ka noho nele. Ho'omaka lākou e pi'i i uka me ka lawe pū 'ana i ko lākou mau ipu no ka halihali 'ana i ka wai no nā mea kanu a me ka inu. E like me ka manu nāna i kōkua aku iā Ka'imiloa, pēlā nō 'o Ka'imiloa i kōkua aku ai i ko Lahaina po'e palaualelo. Nāna nō i hō'ike aku i kahi a ka wai e kulu mau ana, a laila, halihali 'ia mai ka wai e lawa ai ka 'ohana a me nā pilikana. Pēlā nō lākou i hana 'o'ole'a ai o nele auane'i i ka wai. 'A'ole lō'ihi ma hope mai, ua ho'i hou maila ka ua i ka 'āina, e ho'opiha mai ana i ke kahawai, a e ho'oulu mai ana i nā mea kanu.

Ua makemake nui akula 'o Ka'imiloa e mahalo aku i ka manu, no laila, pi'i hou akula 'o ia i uka, 'a'ohē ona 'ike lihi i ka manu nāna 'o ia i alaka'i. Ā hō'ea akula i kekahi kapa o ke kahawai, a laila, lohe akula i ke kani o ho'okahi manu me he mea lā e 'ī mai ana, "Ho'okahi a'u mea e ha'i aku ai iā 'oe: ke kahe nei ke kahawai i kēia mau lā, pau ke kahe, 'a'ole na'e e pau ke kukui i ke Kaua'ula."

Eia ke Ola o Maunalua

na Kamuela Kaapana

Aloha mai e ka po'e 'ōiwi o kēia pae moku o ko kākou po'e kūpuna i hānai 'ia ai. Keu nō ka u'i o nā moku mai uka a ke kai, mai ka piko o Mauna Kea a ka pūpū o Kahelelani ma ke one o Ni'ihau. E ō e nā mamō o Kona, mai ka pu'u 'o Kapūkakī a ka pu'u 'o Kawaihoa, e hō'ike mai i ka 'ono o ka 'āina.

I kēia wā he wahi ho'ohenehene 'ia 'o Maunalua ma muli o ke kūkulu 'ana a Henry J. Kaiser i alaka'i ai ma ia wahi. Ma hope o ke kua puni honua II, ne'e 'o Kaiser i kēia mokupuni 'o O'ahu mai Nū loka a noho ihola i Honolulu. He kanaka kūkulu ia, 'o ia ho'i he *developer*, no laila pi'i kona 'i'ini i ke kūkulu 'ana i kekahi kūlanakauhale ma Honolulu a 'ike 'o ia i ua wahi nei 'o Maunalua. Ho'opiha 'ia nā kuapā ma kēia wahi i ka lepo, lilo i 'āina pa'a, a kūkulu 'ia nā kula like 'ole, nā kikowaena kū'ai, nā hale, nā hōkele, a pēlā wale aku ma ia 'āina 'epa. Ma muli o kona

kūkulu 'ana i kēia wahi, kapa 'ia ua wahi nei i ka inoa 'o Hawai'i Kai. 'O ka mana'o mua paha i puka aku, ma muli o ka 'apo 'ole 'ana i nā hana a ua kanaka nei i hana ai, 'o ke kai o Hawai'i ke kumu o ia inoa, 'o ia ho'i "*the sea of Hawai'i*" a i 'ole "*Hawai'i's sea*," akā nō na'e, kuhihewa nō ua mana'o nei. 'O ka hua 'ōlelo 'o kai, ma ka mana'o Hawai'i, he *sea* nō, akā, kapa 'ia a'ela 'o Hawai'i Kai no ka mana'o "Kaiser's Hawai'i." Koho a'ela 'o Kaiser i kēia inoa ma muli o kona kūkulu 'ana i ia wahi. 'O ka inoa maoli na'e o ia wahi 'o Maunalua.

Akā, no ke aha e ho'ohenehene ai ka po'e 'ōiwi i ka po'e e noho nei ma Maunalua? 'O Maunalua ku'u one hānau. Nui ko'u po'e hoa e nīele mai ia'u, "Noho ka po'e maoli i laila?" Pehea lā kēlā nīnau! Aia kēia wahi ma ka moku 'o O'ahu ma ka pae moku 'o Hawai'i no laila, he wahi Hawai'i kēia. Huikau ka mana'o o ka po'e kōnaka e pili ana i kēia wahi, no laila, eia nō nā mo'olelo kaulana o Maunalua.

He wahi kaulana 'o Maunalua ma muli o nā mauna 'elua o ia wahi. 'O ka mauna e kū ki'eki'e nei ma Maunalua 'o ia 'o Kohelepelepe. I ka wā a Pele mā e noho nei ma kēia honua, hahai akula 'o Kamapua'a iā Pele ma Kalapana, Puna, moku 'o Hawai'i. Iā Kamapua'a e hahai ana iā Pele, nou 'o Kapo, 'o ia ke kaikua'ana o Pele, i kona ma'i a hahai nō 'o Kamapua'a i ua ma'i nei. Lele ana ka ma'i a

kau ihola ka ma'i ma ka moku 'o O'ahu a lilo nō 'o ia i mauna, 'o Kohelepelepe nō. I kēia wā, nui ka po'e kama'āina a me ka po'e malihini e kipa aku nei i ia mauna. I ka wā o ke kua puni

honua II, kūkulu 'ia ke alahao ma luna o Kohelepelepe e ka pū'ali koa. Waiho wale ana ke alahao a hiki i ka po'e kōnaka ke pi'i i ka mauna. Ho'okahi kaukani 'elua haneli alahao pākahi ma ka mauna a ho'okahi mile ka pi'ina a me ka ihona.

E ne'e kākou mai Kohelepelepe i kai a 'ike i ka mauna 'o Mo'o Kua o Kāneapua. I ka wā kahiko, noho ihola 'o Kāne lāua 'o Kanaloa ma kēia wahi. Nui ko lāua aloha i ka inu 'ana i ka 'awa. I kekahi lā, kauoha lāua i ko lāua kaikaina, iā Kāneapua, e ki'i i ka wai ma ka pūnāwai i luna o ka mauna 'o Lepelepe a ho'i koke i mea e ho'omākaukau ai lāua i ka 'awa na lāua iho. Mea maila lāua iā ia nei,

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 14)

No ka Hula Puniu ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao 6

lehulehu, mai kahi e kupu maila ke ao wena 'ula o Kumukahi, a i ka iho 'ana o ka lā i ka 'olu o Lehua, kahi i lu'u ihola ka lena i ke kai uli. Kohu 'ole me nā lāhui 'ē a'e a pau a puni ke ao, ho'ohanohano 'ia nō 'o Lunalilo e kona po'e kānaka i kēia mele. He wehi ho'oheno nō ia. E kū kākou me ka 'oli'oli, mai Hawaii'i a Kaua'i. E kū like kākou. Ua kau a'e nei 'o Lunalilo i ke kini, aia 'o ia ma ka lani ki'eki'e.

Ka 'Āina 'o Maunalaha

na Naoko Hozumi

Aloha mai kākou e nā hoa maluhia i ka 'ōlelo makuahine. Ke noho 'olu'olu mai nei kākou ma Hawaii'i, 'a'ohē pilikia nui o ko kākou nohona. Akā na'e, ua 'ike wau i kekahi po'e e noho nei i ke 'ano 'oko'a ma Honolulu nei. 'O ka mea e ho'oluliluli i ka pu'uwai ka ho'opuka 'ana aku i kēia mo'olelo. Ke pilikia mai nei ka nohona ma ia wahi, a mālama 'ole ke aupuni i ko ia po'e nohona. I kākau nei wau i wehewehe i kahi 'o Maunalaha i mea e kama'āina ai 'oukou i kēia wahi waiwai. No ka mea, he pono ka ho'omalua a me ke kōkua 'ana a ke aupuni i ka nohona o ka po'e o Maunalaha.

Aia ma Honolulu nei, i kahi kokoke i ke kula 'o Hālau Kū Mana a me ke alahēle 'o Maunalaha ma uka o Makiki, he ahupua'a 'o Opu, kahi o ka po'e o Maunalaha e noho mai nei. I ka makahiki 1831, ua pi'i ke kauka Kelemānia lā'au 'o Meyen i ka mauna 'o Kakea, he 'ekolu pu'u e kū ana i 'Ualaka'a a me kahi i kapa 'ia 'o Makiki Round Top. A laila, ka'i ihola 'o ia i ke awāwa 'o Makiki, a ha'i maila 'o ia no "nā hale o nā kānaka maoli...māhuahua ka heluna kānaka." I ia wā, ua hana ka po'e i nā pono pōhaku i kāko'o i ko lākou lawai'a 'ana. Ma kēia wahi, ke noho mai nei nā mamo a nā kānaka maoli i ola ma ko Kamehameha III wā. Noho pa'a maila 'o Kamehameha III, ke ali'i 'o Keawehano, a me ko lāua mau koa ma laila mai ia wā a hiki i ke au nei. 'Ōlelo maila 'o Pukui, ma uka o Maunalaha, ke noho mai nei kekahi pōhaku. Kāhea 'ia ua pōhaku ma ka inoa 'o Anianikū. I laila 'o Kamapua'a i hīki'i 'ia ai ma kahi mo'olelo kahiko.

I kēia wā, he 'āina aupuni 'o Maunalaha, a uka ka po'e o Maunalaha i ke aupuni o Hawaii'i no ka noho 'ana i ia 'āina. Ma ka pepa 'aelike ho'olimalima, 'ae 'ia ka po'e e noho ma laila mai ka makahiki 1985 a hiki i Nowemapa i ka MH 2048. Inā lākou e ha'alele i kēia wahi, e ho'i 'ole lākou e noho ai. A 'a'ole ne'e kekahi po'e hou e

noho ma laila. Ma hope o ka MH 2048 na'e, 'a'ole nō paha e noho kekahi po'e ma laila.

Ke ho'omalua 'ia nei ka nohona o ko Maunalaha e ka Act 225. Akā, e kūkā kama'ilio hou lākou me ka Board of Land and Natural Resources no ke kālā ho'olimalima i ka MH 2008 a me ka MH 2028. I kēia manawa, ke uku nei ka po'e o Maunalaha he 120 kālā i ka makahiki. Akā, e ho'opi'i nō paha ke aupuni i ke kālā he 480. Emi ka ho'olimalima no ka po'e o Maunalaha, akā, he mau po'e kūpuna lākou. Loa'a iā

lākou ka uku ho'omau, a he 'ilihune ia po'e. A 'a'ole paha e mālama ana ke aupuni i ia wahi a me ko ka po'e nohona, no laila, paio ka po'e i ka pi'i 'ana o ka uku ho'olimalima.

He mau pilikia ko kēia wahi, e la'a ho'i ka hehe'e a me ka 'a'ai. Kūkulu 'ia nā hale he nui ma ka papali a i 'ole i kahi kokoke i ke kahawai 'o Maunalaha. I ka makahiki 2006, ua hālana ke kahawai 'o Maunalaha, a luku 'ia ka

uapo. Nui loa nā hale i hō'ino'ino 'ia e ka wai hālana. Akā na'e, 'a'ole kōkua ke aupuni i ka po'e o Maunalaha. 'Oiai e ho'ā'o ai ka po'e i ke kūkulu 'ana a i 'ole ke kūkulu hou 'ana i kekahi hale ma muli o ka pō'ino, kaupalena ke aupuni iā lākou. Ma muli o ia palena, 'ekolu wale nō hale i kūkulu hou 'ia ma Maunalaha mai ka MH 1995 a hiki i ka MH 2000. Mana'o iho ka po'e o Maunalaha, makemake ke aupuni e pau lākou i ka ha'alele iā Maunalaha, no ka mea, 'a'ole hiki ke noho i nā hale kolopupū.

Ma Maunalaha, pilikia nō ka nohona o ka po'e. Ma ka ho'ohālikelike 'ana me ko kākou nohona, 'ano 'oko'a ko lākou nohona. 'A'ole i kūkulu 'ia a i 'ole pāhonohono 'ia nā pono lako nohona o ka po'e o Maunalaha no 25 makahiki. He alanui lā'iki loa wale nō ma ke awāwa, 'a'ole ke alanui he kimeki, a he ho'okahi alanui. 'A'ole loa'a ka uila ma ke alanui, no laila nui nā hale e ho'ohana i ka pahu uila. Ua hana malū ka po'e o Maunalaha e kūkulu ai i 'auwai lawe 'ino, no ka mea, 'a'ole kūkulu 'ia ka 'auwai e ke aupuni a i kēia mau lā. 'Akahi nō a hana 'ia he 'auwai lawe 'ino no ka po'e o Maunalaha, akā, 'a'ole ho'ohana 'ia, no ka mea, e uku lākou i ke kālā e holo ai ka wai i laila.

Ha'i aku ke aupuni i ka po'e o Maunalaha na lākou nō e mālama i ko lākou nohona a me kahi 'o Maunalaha, a koi 'ia ka loa'a 'ana o ka 'inikua pau ahi a me nā 'ano 'inikua 'ē a'e no ka hale. He koi ho'olimalima kēlā e noho ai lākou ma Maunalaha. Akā

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 10)

No Maunalaha ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao 9

na'e hō'ole nā hui 'inikua i ka po'e o Maunalaha ma muli o ka nui pilikia o kēia wahi a me ko lākou mau hale. Ha'i aku ke aupuni iā lākou, inā 'a'ole e hahai i ka lula, 'a'ole hiki ke noho i laila. Akā na'e, 'a'ole piula wai o Maunalaha, a 'a'ole hiki i ke ka'a kinai ahi ke holo i uka o Maunalaha ma muli o ke alanui lā'iki loa. Ho'oku'iku'i ko ke aupuni 'ōlelo. Makemake ke aupuni e kipaku i kēia po'e mai Maunalaha aku?

I ka wā kahiko a i kēia manawa, nui ka po'e Hawai'i i kipaku 'ia mai ko lākou 'āina hānau. Ua hō'ike 'o Maunalaha i kekahi pilikia o ke kaiāulu Hawai'i. Inā ho'omalua 'ole ke aupuni i kēia po'e Hawai'i, 'o wai ke mālama iā lākou? E no'ono'o pono ke aupuni i hana e kōkua ai i ka po'e o Maunalaha i mea e pōmaika'i ai ko lākou nohona e like me ko kākou nohona.

Ka Waihona o ka Na'auao

na Mai'ko Doi

I ka pu'uwai o ka hiku o nā lani, ka lani ka'apuni honua, ka mō'i 'o Kalākaua i mōhala a'e ai ka 'i'ini i ka 'ike a me ka na'auao i pili i nā lāhui lehulehu i mea e māhuahua ai ka lāhui Hawai'i. Ma hope iho o ke ka'apuni honua a ka mō'i Kalākaua, ua ho'ouna 'ia 'elua manu o ko ia ala lāhui i Iāpana i mea e ho'ona'auao 'ia ai. Eia au ke kaena nei i ka 'a'apo 'ana o ua mau manu nei a hia'ai ka mana'o ke maliu aku i ka pilina ma waena o Hawai'i a me Iāpana e mau nei mai ka wā kahiko mai a hiki i ke au nei.

Eia kauwahi mo'olelo no 'elua 'ōpio Hawai'i i hele aku i Iāpana no ke a'o 'ana mai i ka loina Kepanī he ho'okahi a 'oi haneli makahiki i hala aku nei. I ke au iā Kalākaua i ho'olālā ai ko ia ala aupuni i ka ho'ouna 'ana aku i nā 'ōpio Hawai'i he 18 i nā lāhui like 'ole e la'a, 'o Iāpana, 'o Kina, 'o Pelekania, 'o Kekokia, a pēlā aku. 'O ke kumu i mana'o ai ka mō'i 'o Kalākaua pēlā, 'o ia ka ho'ona'auao 'ana i nā 'ōpio Hawai'i i ka 'ike like 'ole o nā lāhui 'ē a'e i mea e ho'oikaika 'ia ai ke aupuni Hawai'i. Ua mana'o ka mō'i 'o Kalākaua, he mea nui ka ho'omaopopo 'ana i nā loina a me nā 'ōlelo o nā lāhui like 'ole i mea e holomua ai ke ku'ikahi me ua mau lāhui. Ua koho 'ia a ho'ouna 'ia aku 'elua 'ōpio Hawai'i i Iāpana, 'o ia ho'i, 'o Isaac Harbottle lāua 'o James Haku'ole. 'O lāua, he kaikua'ana a he kaikaina. He 11 makahiki o Isaac a he 10 makahiki o James i ia manawa. No Kīpahulu, Maui mai lāua. 'O Naha ko lāua makuahine, ka mo'opuna ho'i a John Harbottle a me kāna wahine ali'i 'o Pāpapa'upu. 'O Haku'ole ko lāua makua kāne. Na ko lāua kupuna kāne i hānai iā Isaac. No ia kumu i 'oko'a ai ka inoa hope o ua mau 'ōpio nei. 'O Isaac, 'o ia ke kupuna kuakahi o Nainoa Thompson, ka ho'okele wa'a o ka Hōkūle'a.

I ka makahiki 1882, ua pae aku 'o Isaac lāua 'o James ma Iāpana. Ua hele pū 'o R.W. Lewin i kahu no lāua. Ua

'AO'AO 10

kākau 'o Lewin i kekahi palapala hō'ike ma ka 'ōlelo Pelekania e pili ana i ka noho 'ana o Isaac lāua 'o James ma Iāpana. Ua ho'ouna 'ia ua palapala hō'ike nei iā Walter Murray Gibson ka mea nāna i ho'okumu i ka nūpepa 'o *Nūhou* i kākau 'ia ma ka 'ōlelo Hawai'i a me ka 'ōlelo Pelekania ma Honolulu. He mea kōkua paha ua palapala hō'ike nei no ka ho'olaha 'ana i ka 'ike o ka 'āina 'ē ma ka nūpepa. Eia ma lalo iho nei kahi unuhi no ua palapala hō'ike nei a Lewin i kākau ai.

"Ua ho'olimalima au i ka hale Kepanī li'ili'i no Isaac lāua 'o James a hā'awi iā lāua i ka lōle Kepanī. I kēia manawa, 'ai lāua i ka mea'ai Kepanī. Ke 'a'apo nei lāua i ka heluhelu 'ana a me ke kākau 'ana i ka 'ōlelo Kepanī. E ho'okomo ana au iā lāua i ke kula aupuni. Akamai loa lāua ke nānā aku, a i loko o 'ekolu makahiki lāua e lilo ai i loea ma ka 'ike Kepanī."

I ka makahiki 1883, ua hō'ike hou mai 'o Lewin i ka holomua 'ana o Isaac lāua 'o James.

"Aia 'o Isaac lāua 'o James ma ke kula ali'i 'o Kumazoku Gakko i kēia manawa. Mākaukau lāua i ka 'ōlelo Kepanī a me ka loina Kepanī. Noho pa'a lāua ma ke kula i ka lā holo'oko'a, a kama'ilio, pā'ani, a hakakā ho'okamani nō ho'i lāua me nā haumāna Kepanī. E holomua kākou a loa'a ke ku'ikahi no ka po'e pae mai Iāpana mai. E kākō'o nui ana ka 'ike i loa'a i kēia mau 'ōpio i ke aupuni Hawai'i."

Ma kahi o 'elua makahiki a 'oi i hala, ua kākau 'o Lewin penei:

"Ua hemolele wale nō kā lāua 'ōlelo 'ana me ka puana pololei. I kēia manawa, 'ōlelo lāua kekahi i kekahi ma ka 'ōlelo Kepanī, a kākā'ikahi kā lāua 'ōlelo ma ka 'ōlelo makuahine."

Kamaha'o maoli nō ko lāua holomua 'ana.

Mai ka makahiki 1887 a hiki i ka makahiki 1888, ua 'imi na'auao 'o Isaac lāua 'o James ma ke kula me ke keiki ali'i 'o Yoshihito, ka mea i lilo 'o ia ka 'Emepela 'o Taisho no Iāpana ma hope aku. Ua 'ōlelo 'ia, waiwai loa kēia a'o pū 'ana mai me nā 'ōpio o ka 'āina 'ē no ka noho ali'i 'ana o ua 'Emepela Kepanī nei. 'Oiai 'o ia e a'o mai ana ma ke kula, ua ulu kona hoihoi i ka 'ike a me ka 'ōlelo o nā 'āina 'ē. Ma hope o ke a'o 'ana mai ma ke kula, ua ho'omaka ua 'Emepela Kepanī nei i ke a'o 'ana mai i ka 'ōlelo Pākē a me ka 'ōlelo Palani. I ka makahiki 1898, ua lilo 'o ia ka 'Emepela Kepanī mua nāna i ho'okipa i nā kūhina mai nā 'āina 'ē mai me ka lūlū lima 'ana a me ke kūkākūkā 'olu'olu 'ana me lākou. Kupaianaha kēia pilina i 'ike 'ia

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 13)

Ka Mokomoko o Jay Dee Lāua 'o George

na Sanoi Peafu

I ka lā 31 o Ianuali i ka hapalua hola 'ehā, hō'ike 'ia 'o Jay Dee "BJ" Penn lāua 'o Georges "Rush" St. Pierre e hakakā ana ma ka MGM Grand i Las Vegas no ka hanana UFC 94. 'O kēia ka manawa 'elua a lāua i hakakā ai a ua hō'a'ano lāua no ke kūlana o ka mahele kaumaha Welterweight. Ho'olaha 'ia kēia hanana i ka lehulehu a puni ka honua ma Pay-per-view.

'O Jay Dee Penn, 'o ia ho'i 'o BJ, he mea Hawai'i kaulana loa 'o ia no Hilo Hawai'i mai. 'O ia kahi akamai i ka hakakā 'ana. I kēia manawa, 'o ia ke po'okela o ka mahele kaumaha Lightweight (155 mau paona). Ma muli o ke eo 'ana iā ia o nā kāne a pau i kona mahele kaumaha, ulu

a'ela kona 'i'ini e holomua a pi'i i luna. A no laila, ua komo 'o ia i kekahi mahele kaumaha 'ē a'e, 'o ia ho'i ka Welterweight. 'O BJ kahi kanaka nui o ka 'i'ini e holomua a pi'i i luna. Nui kona mana'o pa'a e hō'oi.

No Kanada mai 'o Georges "Rush" St. Pierre. 'O GSP kona inoa kapakapa kaulana. I kēia manawa, 'o ia ke po'okela o ka mahele kaumaha Welterweight. 'Ano nui nā manawa āna i ho'opale ai i kona kūlana. He keu kona ha'aha'a. Wahi āna, 'a'ole ma'alahi kona wā kamali'i. Pono iā ia ke a'o mai i ka hakakā i kona wā 'ōpio i mea e ho'omalua ai iā ia iho. Wahi āna, 'a'ole waiwai kona 'ohana a pono iā ia ke hana nui no nā mea a pau. E like me BJ, aia iā ia ka 'i'ini e 'oi a'e.

I kēlā mahina aku nei, ua eo hou 'o BJ iā GSP. I ka manawa mua, ua eo 'o BJ iā GSP i ka ho'oholo 'ana a nā luna kānāwai. Maika'i nō ka hō'ike a BJ a he mōakāka 'ole ke eo 'ana o GSP. I kēia hakakā hou 'ana, loli nā hana o nā kāne 'elua. 'O GSP ka mea nāna i ho'ohaku ma luna o BJ mai kinohi a i ka pau 'ana. Ma hope o ka mahele 'ehā, ua ho'okū 'ia ko lāua hakakā 'ana e ke kauka ma muli o ka hana 'o'ole'a a GSP. No laila, mau nō 'o GSP, he po'okela no ka hakakā.

Aka na'e, nui nō nā holoholo 'ōlelo a ka lehulehu a he pili kekahi i ke eo 'ana o BJ. 'O ka mea mua nui nā mea e 'ōlelo ana ua ma'i nō 'o BJ i nā lā ma mua

iho o kona lā paio. Wahi a ka lohe, aia 'o ia ma ka haukapila no 'ekolu mau lā ma mua o ka hakakā. Ua loa'a 'o ia i ka palū. I ko'u mana'o, hō'ike 'ia kona ma'i i loko o kona mau maka i ka ho'omaka 'ana o ka hakakā. 'A'ole hiki ke 'ike 'ia kona 'i'ini e lanakila ai. Mali'a paha, lilo kona mana'o i kahi 'ē ma muli o kona ma'i.

Eia hou, ua hamo 'ia ka Vaseline i nā mahele kapu o ko GSP kino e kona kōkua, e Phil Nurse. He kānāwai ia o ka 'oihana, 'a'ole 'ānai 'ia ka Vaseline ma luna o ke kino holo'oko'a. 'O ka maka wale nō

kahi e hamo 'ia ai ka Vaseline. Eia aku eia mai hehi 'ia kēia kānāwai e GSP a me kona hui. Aia kekahi mau mea hakakā 'ē a'e i 'ōhumu i kēia hana malū. Ma mua o ka hakakā 'ana o BJ lāua 'o GSP, 'ōlelo akula 'o BJ i ka Nevada State Athletic Commission e pili ana i ka GSP hamo malū 'ana i ka Vaseline ma luna o kona kino.

'Ānai 'ia ka Vaseline ma luna o ko GSP kua a me kona umauma i ka mahele

'ekahi. No ke aha i hiki 'ole ai iā BJ ke ho'opa'a iā GSP? Ma muli nō o ka Vaseline! Ua like nō a like 'o GSP me ka i'a e he'e aku ana a pakele aku i ko BJ pūliki. Wahi a BJ, 'a'ole hiki iā ia ke ho'opa'a i kona mau wāwae ma muli o ka pahe'e o ka 'ili. A hiki iā ia ke honi i ka Vaseline ma luna o ko GSP umauma. Ua ho'ā'o mai 'o BJ e ha'i i ka 'uao akā 'a'ole 'o ia i hilina'i i ka 'ōlelo a BJ. Ma hope iho, ua 'ike maka aku ko ka NSAC luna nāna i ka 'ānai 'ana i ka Vaseline a ha'i akula 'o ia i ka hui o GSP e kū ka hamo 'ana. Akā na'e, 'a'ole lākou i ho'olohe pono, a 'a'ole i kū. 'Ānai hou lākou ma hope o ka mahele 'elua. Ua ho'ā'o ko ka NSAC luna nāna e kāwele i ka Vaseline a holomua ka hakakā.

Ma hope o ka hakakā, ho'onui 'ia a'ela ka mo'olelo e pili ana i ka Vaseline. E pale 'ia na mea hakakā e ko lāua mau hui. No laila, nīele 'ia 'o Carver Wilcox, he kauka mālama 'ili. Wahi āna, inā 'ānai 'ia ka Vaseline a kāwele 'ia i ka manawa pōkole wale nō, aia mau nō ka Vaseline ma luna o ke kino. Hele a pahe'e ka 'ili a he pilikia nui kēia no ka mea hakakā. Ua he'e ka Vaseline i loko o ka 'ili, a pa'a loa. No laila, 'a'ole hiki ke kāwele wale 'ia a pau ka Vaseline. 'O ka acetone a i 'ole ka waikulu wale nō ke ho'opau. Ma muli o kēia 'a'e kapu, e hakakā hou ana paha lāua i kēia kauwela. Pehea kou mana'o? E hakakā nō a hakakā 'ole paha?

Hele mai, pā`ina kākou i ka māla!

na *Kuiokalani Gapero*

Aloha mai e nā hoa makamaka e kūpa`a ana i kā kākou `ōlelo maoli. `Oiai kākou ma Sakamaki no ke komo `ana mai i nā papa `ōlelo Hawai`i, no ka mea aia ka hapa nui o kā kākou mau papa Hawai`i i laila, i hea nō ho`i kākou e hele aku ai no ka pā`ina `ana, `o ia ho`i `o ke kū`ai `ana mai i nā mea `ai a me ka `ai pū `ana me nā hoa?

Ma muli o ka pi`i `ana o nā kumu kū`ai o nā mea a pau, he `ano ho`olaha kēia no kahi wahi ma uka iki o Sakamaki, ka i kapa `ia `o Māla Hipi e ko`u wahi hoapili kīko`olā nui. Kapa `ia maila kēia wahi i ua inoa nei no ka po`e e hele pinepine i laila, `o ia ho`i ka po`e i komo `ole i ke kāma`a, ka po`e i pūliki i nā kumu lā`au, a me ka po`e e kū`ē i ke kaua! E kala mai i kou wahi mea kākau inā ua henehene akula i ka po`e e hele i kēia wahi – he mea le`ale`a wale nō. Akā, inā `a`ole `oukou i hele i ia wahi, e hele nō! `Ono loa nā mea `ai a me nā mea inu a Da Spot lāua `o Govinda's e kū`ai aku ai, a emi loa ke kumu kū`ai, `a`ole ia i pi`i a`e e like me kā Campus Center mau mea.

`O Da Spot, aia ma kahi pili i Sakamaki a i ko Kuykendall `eleweka (ka mīkini e hāpai ana i ka po`e). Ke kū `oe ma mua o Da Spot, e huli hema a aia i laila `o Govinda's ma kapa o ke alanui. E hele i Da Spot a e ho`ā`o i nā mea inu like `ole i wili `ia. Ia`u e hele aku ai, makemake au e koho i kekahi mea like `ole i kēlā me kēia lā. `Oi a`e nō ka `ono ma mua o Jamba Juice!

Inā `a`ole e `ai i ka `i`o, hele i Govinda's. He `ono loa ka mea `ai o laila e pono ai ke kino. `O ka `i`o ka mea a`u e kuko ai, no laila `a`ole au e hele pinepine i Govinda's, akā he mea maika`i ko laila.

I kēia mau wahi `elua, kū`ai `ia mai ka mea `ai pono, no laila e aho e hele aku i laila no ka mālama `ana i kou kino, `eā! He mea `ai ia no `Īnia, no Tailani, a no Ikalua kekahi. A, he mea emi nō nā kumu kū`ai. Ke hele i Da Spot, hiki ke kū`ai mai i kekahi mea inu nui loa i wili `ia me ka hua`ai, ka waiū, a pēlā aku no `elima kālā a ua ho`ohui `ia nō ka `auhau! `Oiai `oukou e hele aku ai i Jamba Juice, e uku ana he `elima kālā a `oi no kekahi mea inu ma`amau. Ke hele `oukou i Māla Hipi a kū`ai mai i kekahi pā mea `ai, e uku ana `oe he `elima kālā no kekahi pā piha i ka mea `ai, a he `ewalu mau kālā a `oi kekahi pā like ma Campus Center.

Inā, makemake e hele i Campus Center a kū`ai mai i ka mea `ai mai Taco Bell mai, e hele nō, akā mai hele pinepine i laila o lilo auane`i i kanaka hā`ehuola `ole! Koe ka po`e e hele mau i laila, he wahi maika`i kēlā māla, maika`i no ke ola a maika`i no ke kino.

He Mea `Ai no ka Mana`o

na *Jannah Tafua*

Ma ka `āina ho`oheno a Manokalanipō i ke anuanu o Kōke`e, ulu ka mokihana makamae. `O Kōke`e wale nō kahi e pu`ia i ke onaona o ka mokihana. I ka lā, ka ua, ka lepo, a me ka `āina e lilo ai ia lā`au kaulana i mea uluwehi.

E like nō me ka mokihana, ho`okahi wale nō o kākou kino, a he mea makamae nō. Maopopo i nā kūpuna, no laila ho`oheno `ia ke kino a mālama `ia ma o ka `ai `ana o lākou i nā mea `ai maika`i. Ola ke kino i nā māhuaola, a ma o ka `ai `ana i nā māhuaola i ho`oikaika ai nā Hawai`i i ko lākou mau kino. I ke `ano like i kōkua `ia ai ka Mokihana e ka lā, ka ua, ka `āina, a me ka lepo, pēlā e kōkua `ia ai ke kino e nā māhuaola.

I ko `oukou `ai `ana, no`ono`o `oukou e pili ana i ka maika`i o nā mea `ai? A i `ole `ai wale nō? Maopopo iā `oukou ka hopena o ka `ai `ana i ia mea `ai? Inā maopopo iā kākou ka hopena o ko kākou `ai `ana ho`ololi paha kākou i ko kākou `ano o ka `ai `ana? Ke `ai kākou i nā mea `ai kūpono ho`ēmi `ia ko kākou manawa e ma`i ai a hana pono ke kino.

Pōmaika`i kākou i ka noho `ana ma `ane`i no ka mea nui nā `ano like `ole o nā mea `ai `ono o Hawai`i. Akamai loa ka po`e o ka wā kahiko. Maopopo iā lākou, he mea makamae ke kino. Maika`i loa ko lākou hānai `ai `ana i mea e ho`oikaika ai i ko lākou mau kino.

Eia he la`ana, `o ia ho`i ka polokina. Na ka polokina e kōkua i ke kino i ka pāhono `ana i nā iwi a me nā `i`o. `O ke kalo ka mea `ai kamaha`o e loa`a ai kēia māhuaola. Hānai aku ke kalo i nā waikamina, nā minelala, nā polokina, a me ke kōpia.

Maika`i ka momona no ke kino no ka mea na ka momona e ho`omāmalu i nā loko a ho`oponopono i ka wela a me ke anu o ke kino. `Ono loa ka pua`a a lilo ka pua`a i kumu o ka momona. `Ai kākou i ka `i`o a loa`a nō ka momona.

(ho`omau `ia i ka `ao`ao 13)

No ka 'Ai Pono
ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao 12

Pa'akikī ka hana o ka po'e kahiko, akā hiki iā lākou ke ahonui i kēia 'ano hana, no ka mea, 'ai 'ia ka poi. 'O ka poi ke kumu 'oi loa o ke kōpia, ka mea e lilo i ikehu no ke kino. 'Ai pū 'ia me ka poi nā mea e like me nā lā'alo a i 'ole nā limu, a mai laila mai e loa'a ai nā waikamina a me nā minelala. Ho'oikaika nā waikamina i nā iwi a me nā niho a ho'opale nā minelala i ka ulu 'ana o ke koko pa'akūkū a mālama ho'i ia i ka 'ili.

'A'ole wale nō kēlā 'o nā kumu o nā mea 'ai kūpono. 'O nā mea 'ai maika'i loa, 'o ia ka moa, nā mea kanu, a me nā i'a a pau mai ke kai mai. Akā, e aho ka 'ike ho'omaopopo i ko kākou ho'omākaukau 'ana i ka mea 'ai. E hana e like me nā Hawai'i kahiko a 'ai maka i ka hapanui o ka mea 'ai.

'Oi aku nā māhuaola o nā mea 'ai maka ma mua o nā mea 'ai i ho'omo'a 'ia no ka mea, ho'ēmi 'ia ka māhuaola o ka mea 'ai ke kuke 'ia. No laila ma nā hana a ka wā kahiko e ho'omākaukau ai kākou i ka mea 'ai, me ka ma'alahi.

I ko kākou 'ai pono 'ana, e lilo he 55 a 60 pākēneka i ke kōpia, he 10 a 15 pākēneka i ka polokina, a he 30 pākēneka i ka momona. Mai pōina, he ho'okahi wale nō kino o kākou! E kauka'i nō i ka i'a nānā i ka lani ke ola. No laila i mea e maika'i ai ia mea makamae 'o ke kino e 'ai i nā mea 'ai kūpono! E ho'i ka wa'a; mai ho'opa'a aku i ka 'ino!

No ka Huaka'i i lāpana
ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao 10

ma ka 'i'ini no ka 'imi na'auao 'ana o Isaac lāua 'o James a me ua 'Emepela Kepanī nei 'eā?

Ua makemake 'o Lewin e komo 'o Isaac lāua 'o James i ke kula nui ma lāpana a ho'omau i ko lāua a'o 'ana mai. Ua mana'o 'o Lewin, kamaha'o ka 'a'apo 'ana o nā 'ōpio Hawai'i i ka 'ōlelo Kepanī a me ka loina Kepanī, a e lilo ana ko lāua 'ike i loa'a ma lāpana i mea alaka'i no ka lāhui Hawai'i. Akā na'e, 'a'ole i ho'okō 'ia ka makemake o Lewin ma muli o ka 'aha kuhina o ka makahiki 1887. Kāohi ihola ua 'aha kuhina nei i ka mana o ka mō'i 'o Kalākaua a kēnā akula iā Isaac lāua 'o James e ho'i mai i Hawai'i. A laila, ua ho'i mai lāua i Hawai'i i ka makahiki 1887. Minamina au i kēia hopena. Akā, 'o ka mea nani, mau nō ka pilina ma waena o Hawai'i a me lāpana i ke au nei. Kipa aku a kipa mai a a'o aku a a'o mai kākou kekahi i kekahi. He waiwai nui ko kākou pilina, 'o ka'u nō ia e pūlama nei.

Ka Ho'onui 'Ōlelo a Kahi
Nūpepa

na *Makaio Kua*

I kekahi lā mālie i ka mahina 'o Ianuali, i Wailua, ma ka moku 'o Kaua'i, i kahi kokoke i ke kahua pā'ani 'o Kamalani, kalaiwa akula kekahi kanaka i ke one. I ia lā, 'a'ole nui ke ao i ka lewa a mālie ka moana. Makemake 'o ia e hui pū me kona mau hoa aloha e holoholo ana i kahakai. Hele na'e a 'ino kēia lā mālie.

Iā ia e kalaiwa mālie ana i ke one, e 'imi ana i kahi e ho'okū ka'a ai i ke one, kalaiwa ia kanaka i luna o kekahi wahine e hiamoe ana. 'A'ole i lohe 'ia ke kalaka e ka wahine e hiamoe ana. 'A'ole i 'ike ke kanaka i kēlā wahine e moe ana ma ke one. 'A'ole i make ka wahine, akā na'e, ua 'eha nō. Ua lawe 'ia a'ela ka wahine i ka haukapila 'o Queens. 'O ia ka mo'olelo i ha'i 'ia e kahi nūpepa, akā, 'a'ole pololei loa ka mo'olelo.

Wahi a ka nūpepa *Honolulu Advertiser*, kalaiwa akula ke kanaka ma luna o ko ka wahine umauma, a lawe 'ia akula 'o ia i ka haukapila 'o Queens. A 'o kēlā wahine, 'o ia ka makuahine o ko ke kalaiwa hoa aloha! 'O ke kalaka i kalaiwa 'ia i ke one, he kalaka nui loa ia i ho'oki'eki'e 'ia. He lahoilo ho'opa'a huila nui nō ho'i, 'ōlelo 'ia "he kanalima 'īniha ke ki'eki'e o ka lahoilo ho'opa'a huila." 'Āhewa 'ia ē 'o ke kalaka ki'eki'e ka i pilikia ai ua wahine nei, a 'ōlelo 'ia, 'a'ole hiki i ke kanaka e kalaiwa ana ke 'ike le'a ma mua iho o ke kalaka nui. Inā he kalaka nui, aia nō he wahi 'ike 'ole 'ia ma mua iho o ke kalaka, ma muli o kona ki'eki'e.

Eia na'e ka mo'olelo 'oia'i'o. 'O ke kalaka i kalaiwa 'ia, 'a'ole he kanalima 'īniha ke ki'eki'e o ka lahoilo ho'opa'a huila; he kanakolu kumamāiwa 'īniha ka mea pololei. I ka holo 'ana aku o ke kalaka ki'eki'e i ke one, 'a'ole i kalaiwa ke kanaka i ko ka wahine umauma, akā na'e, kalaiwa 'o ia i kona ununa! E hiamoe ana ka wahine ma ka 'ao'ao o kekahi kalaka, no laila, i ka 'imi 'ana o ke kanaka i wahi ho'okū ka'a, 'a'ole 'o ia i 'ike i ka wahine e moe ana i ke one ma kēlā 'ao'ao o ia kalaka. Iā ia i huli ai ma kēlā 'ao'ao o ia kalaka, kalaiwa akula 'o ia ma luna o ka ununa o ka wahine. He ulia ka'a maoli nō kēia. Eia kekahi, 'o ka wahine i hō'eha 'ia, 'o ka makuahine ia o kā ke kalaiwa ipo, 'a'ole ia 'o ka makuahine o kona hoa aloha!

'O ka 'āhewa 'ana a ka nūpepa i ke ki'eki'e o ke kalaka, he kūpono 'ole, no ka mea, inā he kalaka ha'aha'a ka i kalaiwa 'ia aku i luna o ka ununa o ka wahine, 'oi aku kona 'ālina. Ke loa'a ka lahoilo ho'opa'a huila nui, ho'olaha 'ia a'ela ke kaumaha i kona ununa, a, 'a'ole nui ke kaumaha i ho'okahi wahi o kona ununa.

No ke aha lā i ho'onui wale 'ia ai kēia mo'olelo? Malia paha, hana 'ia no ka makemake o ka nūpepa e heluhelu kākou i ko lākou nū hou. Akā, he pono anei ia hana? 'A'ole paha, 'eā – he ola nō ka po'e nona kēia mo'olelo, a he pono ka mālama 'ana i ia ola.

Ka Ulu Hoi

Puke 9 Helu 2 . 5 Mal. 2009

Ka'iuokalani Damas
Maiko Doi
Kuiokalani Gapero
Naoko Hozumi
Kalani Isaac
Ipolani Jaimes
Kamuela Kaapana
Kanoë Ka'ōpūiki
Mataio Kua
Sanoi Peahu
Jordan Rabe
Jannah Tafua
Kaipo Tam
Pu'uloa Teves
Nanase Uehara
Jon Yasuda

Kahikina de Silva, Luna
Ho'oponopono

Kalei Kawa'a
Kōkua

E kipa mai iā mākou ma
ka pūnaewele puni honua:
www.kauluhoi.org

E ho'ouna mai nō i leka,
mo'olelo, mele, ho'olaha, a
pēlā aku ma:
mooolelo@kauluhoi.org

Inā he mana'o kou no kā
mākou e hō'ike aku nei, e leka
uila mai ma:
luna@kauluhoi.org

No Maunalua ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao 8

"Iā 'oe e ki'i ana i ka wai, mai mimi. Inā mimi, e nalowale ka wai." Hele 'o Kāneapua e ki'i i ka wai, akā, 'emo 'ole, pu'u mimi 'o ia. Kau ihola 'o ia i kāna ipu i lalo o ka honua a ho'okō a'ela 'o ia i kona ake mimi. Ma hope iho, kolokolo ka wai i loko o ka ipu a nalowale ka pūnāwai. Iā Kāneapua i ho'i koke aku ai i kona mau kaikua'ana, kulou 'o Kāneapua i kona po'o. 'Ike 'o Kāne lāua 'o Kanaloa i ka hana a Kāneapua, maopopo a'ela i nā kaikua'ana ko ke kaikaina ho'olohe 'ole 'ana i ka 'ōlelo a lāua. Ho'omākaukau 'o Kāne lāua 'o Kanaloa i kā lāua 'awa

a inu ihola. 'O ko lāua nei inu ihola nō ia i ka 'awa, a ha'alele koke lāua. Noho wale 'o Kāneapua i kēlā wahi a lilo auane'i 'o ia ka mauna 'o Mo'o Kua o Kāneapua.

E o k a m a k a n i
'Ihi'ihilauākea e pā mai ana ma ka pō'ai o nā palī o Hanauma. E o e ka po'e, e ho'olonono like a'e ana i ke kai kū'ono hāla'i. I ka wā kahiko, noho 'o Keohinani ma Hanauma. 'O kona makua kāne ke ali'i a me ke kia'i o ia wahi. Like nō ko Keohilani helehelena me ko

Pele no laila, e ake ana 'elua ali'i, 'o ia 'o Koko lāua 'o Hana, e ho'āo me ia. 'Ōlelo 'o Keohinani i kona makua kāne no kona kānalua no kēia mau kāne. 'A'ole hiki iā ia ke koho i ke kāne kūpono nāna. Pāne a'ela kona makua kāne, "E uma lāua a 'o ka lanikila kāu kāne." No laila, ho'omaka 'o Koko lāua 'o Hana i ka uma 'ana akā, ikaika loa lāua a 'elua. Pō ke ao, ao a'ela nō ho'i ka pō. Iā Keohinani e 'ike ai i kā lāua uma 'ana, 'ōlelo akula 'o ia i kona pāpā, "Ua lawa ka uma 'ana a Koko a me Hana. E ho'oku'u iā lāua nei ma muli o ko lāua luhi." Ha'i kona makua kāne iā lāua e ho'oku'u i ka lima, akā, 'a'ole lāua i hana. Hele a huhū ka makua kāne a ho'ololi 'ia lāua i mau mo'o e ka makua kāne. No laila, ma muli o ko lāua 'i'ini 'ana iā Keohinani, lilo lāua i mau mo'o i pa'a ma ka huelo. Pule 'o Keohinani i nā

akua e lawa ka uma 'ino a Koko a me Hana, a lilo hou lāua i kualono a puni 'o Hanauma. Noho lāua i laila a i kēia wā.

E ka mea heluhelu, 'oko'a nō kou mana'o i kēia manawa? Ua mana'o paha ma mua o ka heluhelu 'ana i nei ma u mo'olelo, noho wale nō ka po'e haole waiwai i kēia wahi akā, e

loli paha kou mana'o? Nui nā 'āina like 'ole ma ka pae moku 'o Hawai'i e ho'ohalahala 'ia ma muli o ka hana 'ino 'ana i kēia wā. E ho'omana'o kākou. 'A'ole like ke ola i kēia wā me ka po'e o ka wā kahiko. Pono kākou e 'ike i ka waiwai o ka 'āina, mai nānā wale nō i ka waiwai o ka po'e e noho ana i laila, i ke kūkulu 'ana i ka hōkele, nā hale like 'ole, a pēlā wale aku. E 'ike pono nō i ka 'i'o o ka 'āina, i ka mo'olelo o ka 'āina, i ke ola o ka 'āina. Mahalo kēia hui 'ana ma o nā mo'olelo like 'ole e pilī ana i ku'u one hānau. Pipī holo ka'ao.